

Eftermäle till 1941 års bibeljubileum.

Det stora kyrkojubiléet, som Sverige föregående år högtidlig-höll med stora festligheter, promotioner och gudstjänster, har också litterärt sett avsatt många spår. Delvis ganska omfattande skrifter ha sett dagen. Det rent vetenskapliga forskningsresultat, som gjorts, är dock av ringa betydelse i jämförelse med de frågor, som ännu resa sig rörande detta förnämliga bibelverk och dess tillkomst. De arbeten och undersökningar, som kommit redaktionen till handa skola här nedan något behandlas.

En vägledande orientering för högtidstalande teologer erbjöd *Ny kyrklig tidskrift* i sitt första häfte för år 1941, där redaktören *Ruben Josefson* skrev en mera allmänt hållen uppsats »Ett 400-årsminne» medan *Nils Söderlind* gav en litteraturöversikt »Kring bibelöversättningarna 1526 och 1541. »Den senare meddelade en återblick på den huvudsakligt från litteraturhistoriskt och filologiskt håll under de sista mansåldrarna förda diskussionen, omkring 1526 års NT. Tyvärr har författaren här icke gjort sig mödan att föra fram sin översikt av denna diskussion längre än till 1936. Av *Johan Palmér*s Undersökningar i Olavus Petris språk tar han sålunda hänsyn endast till delarna I och II, men icke till den 1939 utgivna del III (L. U. Å.). Detta betyder att han (s. 31) utan reservation godtar Joh. Lindbolms tes att Olavus Petri som 1531 skall hava skrivit psaltarpsalmerna i mässan också översatt psaltaren 1536, medan Palmér (s. 181) håller före att översättaren av 1536 psaltare kan ha varit L. Petri, under det att Olavus Petri är helt utesluten. Medan författaren ingående sysselsätter sig med den tidigare filologiska striden mellan Lindqvist och Neuman, en diskussion, som tidigare varit i andra sammanhang resumerad, beaktar han icke alls de nya inlägg till allsidigare belysning av frågan om NT 1526, som framförts av *K. G. Ljunggren*: Studier över verbalsammansättningen i 1500-talets svenska (L. U. Å. 1937) eller hans uppsats i Arkiv för Nordisk filologi 1941: Behandlingen av namn m. m. i våra äldre reformationsskrifter. Den senare förelåg dock måhända försent för att kunna beaktas av förf. Ännu märkligare äro de rön, som *Birger Bjerre* 1938 (L. U. Å.) publicerar i sin undersökning »Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd» där han (s. 228 ff.) av den egendomliga växlingen i bruket av *då* och *när* i de olika böckerna i NT 1526 finner bevisat att mer än en översättare arbetat på detsamma. Undersökningar av denna art ha fört in den filologiska diskussionen på helt nya banor. Erinras kan slutligen om *E. Noreens* sammanfattning i uppsatsen »Filologisk författarebestämning» (Nordisk tidskrift 1940), där han avvisar frågeställningen Olavus Petri eller Laurentius Andreae, resp. Olavus Petri och Laurentius Andreae, såsom alltför enkel. »Undersökningar särskilt av ordalagen i parallellstäl-len i de synoptiska evangelierna (A. Adell) ha visat att en hel rad olika översättarpersonligheter måste ligga bakom det stora verket.»

Lunds universitet celebrerade jubiléet med två till omfånget mycket blygsamma häften under gemensam titel: »Studier till 1541 års bibel, det ena författat av promotorn *Joh. Lindblom* och med titeln: »Till frågan om förlagorna för 1541 års översättning av gamla testamentet», det andra av *Sven Kjällerström*: »Tillkomsten av 1541 års bibel» (båda i LUÅ.). Det förnämsta resultatet av Lindbloms undersökning i GT inom Gustav Vasas bibel är att han påvisat att den tyska bibelupplaga, som slutgiltigt bestämt gestalten av vår svenska reformationsbibel är den som utgavs i Wittenberg hos boktryckaren Hans Lufft 1539. Själva bibeltexten hade visserligen i stort sett långt tidigare fått sin gestalt på grundvalen av 1534 års upplaga av Luthers helbibel, i vissa fall överensstämmer 1541 års bibel med texten i Luthers äldre översättningar 1523 och följ., varvid förf. sluter att ett utkast till översättning redan tidigare gjorts, innan ännu helbiblarna av år 1534 och 1539 varit tillgängliga i Sverige. Detta utkast har senare ändrats och rättats med hänsyn till nya lutherbiblar. Även den hebreiska texten har beaktats av översättarna liksom också *Versio vulgata*. Gent emot Luthers teologiska och uppbyggliga utvecklingar och emot hans förord har översättarna förfarit med viss frihet.

Kjällerström har i sin ytterst omsorgsfullt dokumenterade uppsats samlat de knapphändiga notiser, som urkunderna bevarat om förhistorien till 1541 års bibel, och gör samtidigt upp med föräldrade felaktigheter, såsom betraktelsen att 1536 års psaltare, Salomos ordspråk m. fl. böcker vore att betrakta som provöversättningar, då de i själva verket voro avsedda för kultiskt bruk. I fråga om översättaren till dessa böcker citerar han Lindbloms och Palmérs olika uppfattningar och låter åsikt stå mot åsikt. En annan uppgift som avlivs av honom är uppgiften om den hjälpskatt, som utgått från prästerskapet 1539—40 till finansieringen av bibeltrycket, men som i själva verket utgått för helt andra ändamål. En allt för stor ära synes mig dock förf. ha låtit Quensel vederfaras (s. 8), då han sedan citerar dennes ord om de exempel på epistel- och evangelietexter, som publiceras i 1535 års mäsas, och som Quensel håller för att vara det första famlande utkastet till vår kyrkas perikopsystem. Det första utkastet härtill fanns i perikopregistret i NT 1526, och det var så litet famlande att det i själva verket slutgiltigt bestämde utvecklingen. Ett intressant spörsmål, som Kjällerström ej upptagit till behandling är frågan varför Gustav Vasas bibel ej innehåller något perikopregister. Liksom NT 1526 och bibelböckerna av år 1536 borde väl bibeln 1540/41 ha varit avsedd för kultiskt bruk. Detta till trots saknas här den vägledning, som prästerna nu mer än väl behöfde för att finna sig till rätta vid bibelns bruk i gudstjänsten, helst som registret år 1526 saknade de gammaltestamentliga perikoperna, och de medeltida missalena vid denna tid väl torde börja bli förslitna. Nytt, fullständigt perikopregister föreligger först i särtrycket av NT 1550. Kan orsaken till detta ha varit att man redan 1541 pla-

nerade en evangeliebok samtidigt med utgivandet av nya officiella upplagor av mässa, handbok och — (möjligen) psalmbok?

Från Uppsala förelåg i samband med den stora jubileumsfesten en omfattande Festskrift utgiven av Teologiska fakulteten i Uppsala 1941 till 400-årsminnet av Bibelns utgivande och vari fakultetens samtliga lärare deltagit med uppsatser som i högre eller mindre grad stodo i samband med festföremålet. De skola ej här bli föremål för omnämnande. *C. A. Mobergs* uppsats om En svensk Johannespassion från stormaktstiden skall omnämnas i annat sammanhang. *N. Lindqvist*, som för sina förtjänster om utforskandet av reformationstidens bibelspråk kreerades till teologie hedersdoktor vid universitet, hade bidragit med en uppsats om Några huvuddrag i Gustaf Vasas bibels språk, en sammanfattning av den inledning till den nya upplaga av Nya testamentet i Gustaf Vasas bibel, som han utgivit med stöd av Svenska bibelsällskapet (Diakonistyrelsens Bokförlag) och i vilken han omsorgsfullt förtecknat divergenserna gent emot NT 1526. Härigenom har Lindqvist blivit i tillfälle att ge en ingående karaktäristik av språket i de båda jämförda urkunderna. NT 1526 fick genom sin starka anknytning till Erasmus' latinska text sin prägel av ett svenskt språk, som i ganska stor utsträckning är präglad av det latinska med dess speciella kännemärken, dess syntaktiska konstruktioner, satsförkortningar och hypotaktiskt uppbyggda perioder (s. XVI). Sin stora insats gör NT i svensk språkutveckling inom ortografien genom kontakten med det fasta språkbruk, som uppbyggts i Vadstena birgittinerkloster, vars ortografi återuppväcktes. Ordförrådet däremot visar starka inslag av främmande språkgods från lågtyskan och från danskan. Böjningssystemet ansluter sig till den yngre fornsvenskan med ett starkt inslag av nyare former som överensstämmer med dåtidens språkbruk — I Gustaf Vasas bibel framträda två andra tendenser: inställningen *mot* folkliga drag i skriftspråket och *för* koncentration i uttryckssättet (s. XXX). I ortografiskt avseende fortsätter 1540/41 års bibel programmet från NT 1526, satsbyggnaden förenklas, naturlig ordföljd införes, ett ålderdomligare språkbruk framträder på ordförrådets område, en utpräglad strävan röjes att åstadkomma ett värdigt, högtidligt språk, som utesluter vardagens språkbruk, och upptager språkelement som hade ålderns helgd över sig. Dess språk är icke principiellt byggt på talspråket, utan är ett konstruktivt, litterärt språk som skapats för att på ett värdigt men på samma gång enkelt sätt fylla sitt höga ändamål (s. XXXIII). Laurentius Petri har, såsom den språkliga undersökningen visat, varit den ledande, både som översättare och som huvudredaktör. Broderns medarbetarskap, finner Lindqvist tämligen säkert.

Ännu en tredje festskrift skall här nämnas. Det är den minneskrift som teologiska fakulteten i Åbo utgav under redaktion av *Rafael Gyllenberg* under rubriken: *Våra faders bibel 1541—1941* (förlaget Bro, Åbo). Denna festskrift, som tillika utgör en illustra-

tion såväl till de trots kriget alltfört obrutna, andliga krafterna i vårt hårt prövade broderland, som ock den trofasthet med vilken svenskarna i Finland bevara de gemensamma minnena levande, hava författats av lärare vid akademien i Åbo, vilka med sig adjungerat några utomstående. Flertalet undersökningar utgöras av sammanfattande översikter över den svenska bibeln och dess historia eller dess betydelse för kultur- och fromhetsliv. Ett självständigt värde har *O. Schalins* uppsats »Bibeln i Finlands kyrka under reformationstidevarvet», med intressanta iakttagelser byggda på anteckningar, som återfunnits i olika exemplar av Gustav Vasas bibel. Han gör gällande att denna närmast använts av prästerna för deras personliga studium och beredelse samt därefter i kyrkan. I kyrkan ersattes den redan 1543 med en praktisk svensk evangeliebok i litet format, som alltså var lätthanterligare än bibeln. Intressant är hans anteckning (s. 42) ur ett ex. av psaltaren 1619 med tillägnet till guvernören över Nya Sverige Printz' dotter Armegard med uppmaning att var dag läsa en halv psalm året igenom. Schalin påpekar med all rätt att det var psaltaren som skulle läsas. Med den angivna längden på den dagliga lektionen hann flickebarnet läsa psaltaren lagom under ett år. Teodor Schalins uppsats om »Bildskrudens i Gustav Vasas bibel» innehåller många fina iakttagelser. Upplysande för finska förhållanden äro Wolfgang Schmidts uppsats om bibeln i fromhetslivet och Karl-Erik Forsells om bibeln i nyare finlandssvensk lyrik. I fråga om översättningarna av NT 1526 divergera uppfattningarna. Teologen Rafael Gyllenberg håller före (s. 15) att det grundläggande arbetet utförts av Olavus Petri, varefter det granskats av Laurentius Andreae, medan filologen Rolf Pipping (s. 42) framkastar den tanken att NT kanske icke uteslutande är ett verk av de ledande reformatorerna, såsom man vanligen antagit, det är möjligt att alla domkapitel och några kloster togo del i översättningsarbetet.

Nat. Fransén betecknar sin skrift: Nya testamentet på svenska 1526—1541 såsom en källundersökning. Däråt är emellertid icke mycket utrymme lämnat i hans vidlyftiga framställning. Han ägnar huvudparten åt resumerande översikter av den kontinentala utvecklingen i fråga om historieskrivningen, språkbytet i »Germania inferior», av Devotio moderna, varmed han i huvudsak synes beteckna, vad som eljest i svensk kyrkohistorisk forskning kallats för reformism eller reformkatolicism, och av tidigare bibelöversättningar. Men åt verklig undersökning av de båda källorna: NT 1526 och Gustav Vasas bibel ägnas endast några få sidor, vilka knappast för övrigt ge något nytt till belysning av frågan om orsaken till olikheterna mellan de båda första svenska översättningarna av NT.

Författaren håller före att den kamp, som han tecknar mellan å ena sidan devotio-moderna-rörelsen, vilken karaktäriseras såsom konciliarisk, individualistisk och folkspråkig och å den andra sidan fursteabsolutismen, som brukade sitt eget av folket icke för-

stådda hovspråk, och för vilken Luther framstod såsom den mest avgjorde teologiske representanten (s. 7), i svensk reformationshistoria belyses av de språkliga, stilistiska och dogmatiska olikheterna mellan å ena sidan NT 1526 och NT i helbibeln 1541 (s. 90).

Hela denna framställning lider av oklarhet och inre motsättningar. Typiska äro i detta avseende författarens resonemang rörande tillkomsten av de båda urkunderna.

»Att den översättning, som verkligen kom till stånd och kom ut 1526, väsentligen har Laurentius Andreae och Olaus Petri att tacka för sin tillkomst, är man också allmänt ense om.» (s. 95). Av dessa har Laurentius varit förtrogen med devotio-modernaoppositionens historia och arbetssätt från 1470-talet och den efterföljande tidens Rostock (s. 7 not och s. 109). Om tillkomsten av helbibeln meddelar författaren att ärkebiskopen Laurentius Petri visserligen icke kunde ställas utanför arbetet, men å andra sidan fanns det icke mycket kvar av hans ställning som svensk primas, då Gustav I hade befullmäktigat Georg Norman att vara svensk överbiskop såsom representant för den wittenbergiska, fursteabsolutistiska reformationsriktningen (s. 8). »Enligt order» har man överarbetat de översättningar, som utförts under 1530-talet och som förelåg komplett omkring 1538 (s. 9). Detta har skett i »luthersk» riktning. Presumtionsvis anser sig förf. kunna säga att Laurentius Petri medverkat vid 1530-talets bibelöversättningsarbete, varvid översättarna arbetade utan saken ovidkommande inflytelser. Man har då använt sig av föreliggande översättningar, bland dem de lutherska. Laurentius Petri har utom grundspråket som hjälpmedel dessutom använt den humanistiskt-filologiskt förnämliga tigurinska bibeln (s. 11).

Med denna teckning av helbibelns tillkomst blir man mäktigt förvånad när förf. i annat sammanhang (s. 7) säger att bibelöversättningen ingenting annat är än en överflyttning till svenska av den lutherskt nyhögtyiska helbibeln 1534 utan hänsyn vare sig till grundtexten eller andra översättningar.

Lika vidunderlig är den brokiga blandning av data för helbibeln, som än kallas för 1541 års bibel (s. 9 o. a.) än Gustavvasa-bibeln 1541/42 (s. 7).

Den senare delen av undersökningen ägnar förf. åt en i hans kända manér formad uppgörelse med undertecknads arbeten: »Nya testamentet på svenska 1526» (Lund 1936) och »Primäröversättarna av Nya testamentet på svenska 1526 (Scandia 1938). En utförlig behandling av denna Franséns kritik kan här icke givas plats åt, i varje fall om man icke skall använda Franséns egen metod att kritisera en meningsmotståndare utan att inför läsarna ens göra ett försök att korrekt relatera motståndarens uppfattning. Ett enda exempel på Franséns nonchalanta sätt att sköta diskussionen må få belysa påståendet. Han skriver (s. 107): »Adells förklaring varför i den svenska upplagan av perikopförteckningen evangeliet är tryckt före episteln är alltför krystad. Den naturligare

förklaringen är den, att evangeliet först lästes i Laudes». Vilken förklaring jag lämnat lämnas läsaren i okunnighet om. Det är alltså omöjligt för honom att bilda sig en mening om vilken av förklaringarna som kunna anses rimligast därest han icke har min bok tillgänglig. Detta slag av argumentation verkar icke förtröendeingivande.

I övrigt är Franséns framställning och hans ståndpunkter redan flerstädes föråldrad. Jämför hans uttalanden om Laurentius Andreaes och Olavus Petri översättarskap av NT 1526 med E. Noréens ovan citerade. Jämför också hans framställning om den slutliga tyska förlagan till 1541 års bibel med Lindbloms forskningsresultat. I sin kritik av undertecknads undersökningar har Fransén upptagit anmärkningar, som först framstälts av Sv. Kjölnerström, utan att detta beaktats eller antytts av förf. I vissa fall har han okritiskt upptagit dem, exempelvis anmärkningen mot översättningen av ordet »remittere» i ett omdiskuterat brev av Brasks hand (s. 102). En ingående undersökning av Brasks språkbruk visar att han nästan undantagslöst använder ordet i betydelsen »återsända».

A. Adell.

Laurentius Petri Sällskapet.

L P S

Såsom meddelades i sista numret av Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv 1941, utsändes under november månad förra året ett upprop om bildande av ett sällskap benämnt Laurentius Petri Sällskap för att sammanföra dem som hysa intresse för tidebönen i dess återuppväckta evangeliska gestalt. Uppropet utsändes till landets pastorsämbeten och organister. Anmälningar om medlemskap inflöto under förra årets två sista måna-